

Євгенія СОХАЦЬКА

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ (1918–1920)

Розкрито подвижницьку працю просвітителя, науковця, ректора Кам'янець-Подільського університету на благо соборної України. Показана його роль в налагодженні системи української освіти в нелегкі роки становлення української державності.

Ключові слова: *Іван Огієнко, українська наука, Кам'янець-Подільський університет, просвітницька діяльність.*

Відомою є подвижницька праця Івана Огієнка на ниві української науки, культури й освіти. Він був воістину великим Просвітителем, ідеологом українського народу. Саме так сприймали його уже сучасники:

*Він вчив людину не одну;
Він цілу вчив Галичину,
Волинь, Підляшшя й Холмицину
Своїм журналом "Рідна мова",
Щоб спільна в нас була розмова
І граматична, теж, основа.*

*Згадати маєм чим Владуку!
Він спадщину лишив велику,
Бо – понад тисячу лиш творів
Народ наш, із усіх просторів,
Цілої нашої України –
Їх берегтиме, як перлини.*

(О.О.К. Блаженний наш Митрополит)¹

Подвижницька праця на благо соборної України – це не лише вияв божого обдарування І. Огієнка, а його ідеологія, його життєва філософія, його кредо. У слові, виголошеному на ювілеї з нагоди 70-річчя, І. Огієнко проголосив: "Я ідеологію свою сприймав від життя... Я так багато надивився на нещастя народу, я так глибоко його знаю – той український народ, що я рано переконався, що коли ми не будемо працювати для народу, – народ наш не відродиться... моя перша ідеологія була та, що праця – то ціль нашого життя. Без праці я собі людини не уявляв; без праці – народ не воскресне. Кожний народ має певних осіб, – в старовину їх звали пророками, які кликали народ до відродження, які вели його до відродження"².

Бути просвітителем, вести народ за собою судилося І. Огієнкові вже в часи національного пробудження народу, в часи Української демократичної революції

1917–1921 рр. Талант Огієнка як ученого й організатора проявився у справі відкриття Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. У Кам'янець-Подільський Іван Огієнко прибув у березні 1918 р. як член комісії із заснування університету. Така комісія була створена на прохання міської думи Кам'янця-Подільського і місцевої “Просвіти”. Крім І. Огієнка, у складі комісії були професори І. Ганицький, В. Дуб'янський, інженер Татаренко. Гості вивчили питання про можливість відкриття українського державного університету. Члени “Просвіти”, прослухавши яскраву лекцію І. Огієнка “Українська культура”³, висловили бажання, щоб ректором університету став саме він. Згоду було отримано. Делегація і міські діячі відзначили, що майбутній заклад матиме філологічний, природничий і торговельно-технічний факультети. Напруженою була праця зі створення університету. О. Пащенко, одна із ініціаторів університету та секретар університетської комісії, згадувала: “Тільки професорові Огієнкові Кам'янецький Університет завдячує своє існування: не кажучи вже, що професор Огієнко всі свої сили, час і енергію присвятив цьому ділові, але цей син селянина, що дитиною в ходаках здобував свою власну освіту, що перейшов тяжкий шлях праці, починаючи від сільського народного вчителя – він умів присвятитися до самозабуття високій справі, пожертвувати для того не тільки собою, але й своєю родиною... Ми в Кам'янці чекали спокійно, а професору Огієнкові не день і не два прийшлося просиджувати над планами, кошторисами, докладами, не один раз прийшлося переступати порogi гетьмана Скоропадського, поки підписані були два декрети: один про утворення державного Українського Університету в Кам'янці, а другий – про номінацію ректора Кам'янецького університету”⁴. 17 серпня (27 серпня за іншими документами) 1918 р. гетьман Павло Скоропадський затвердив очікуваний закон. 22 жовтня 1918 р. відбулося урочисте відкриття університету. Це було справжнє свято української культури, про що згадував І. Огієнко у праці “Моє життя”: “Ціле місто радісно й пильно готується до свята культури... Кам'янецький двірець пишно прибраний. Високо над ним – тризуб із електричних ламп... Університет розкішно умаєний зеленню та квітами, прибраний килимами й прапорцями. Співають два хори: Національний та місцевий “Просвіти”. Високо над фронтоном урядова вивіска, золотом на блакитному полі кирилицею: “Кам'янець-Подільський Державний Український Університет”⁵.

На це загальноукраїнське свято прибуло кількaсот гостей із України. Серед них – представник гетьмана генерал хорунжий Лібов, представник міністра освіти П. Холодний, представник Київського Митрополита (А. Храповицького) єпископ Чигиринський Дмитрій (Вербицький), ректор Київського Народного університету проф. І. Ганицький, ректор Київського університету проф. Ф. Сушицький, вся комісія для заснування вищих шкіл на провінції, усі вищі посадові особи Міністерства освіти, серед них – С. Русова і Л. Старицька-Черняхівська, О. Кошиць і його Національний хор. З Буковини прибули декан Чернівецького університету, професор і посол С. Смаль-Стоцький. Із Галичини прибули професор Львівського університету О. Колесса, доктор І. Крип'якевич, делегація від львівського студентства (О. Степанівна, Сілецький та ін.), делегація від львівських богословів, делегація від Січових Стрільців (д-р Старосольський, Л. Лепкий та ін.). Отже, святкувала й раділа вся Україна, Огієнкове дітище утверджувало ідею її соборності.

Великі організаторські здібності й талант лідера І. Огієнка згодом проявляються на вищому рівні – святкуванні річниці Злуки у 1919 р., Свята Соборності українських земель, головним режисером якого судилося бути йому вже як Міністрові освіти в Уряді Директорії.

У спогадах сучасників університет залишився “як найсвітліше культурне діло 1917–1920 рр.” (О. Пашенко)⁶, як факт утвердження української державності. Цей науковий заклад, за висловом І. Огієнка, постав як вогнище вищої української науки. Він слугував розвитку та розширенню освіти, наданню їй національного характеру, оскільки зрусіфіковані університети Східної України (Київський, Дніпропетровський, Харківський, Одеський) важко було перебудувати на український лад.

Університет проголошував вірність кращим традиціям європейських університетів. Функціонували факультети: історико-філологічний, фізико-математичний, богословський, сільськогосподарський, правничий. На історико-філологічному факультеті було відкрито дві нові національні кафедри: польської і єврейської літератури та історії. Ректору І. Огієнкові вдалося залучити до викладання в університеті відомих учених України: Л. Біленького, В. Біднова, М. Драй-Хмару, П. Бучинського, І. Крип’якевича, Ю. Сіцінського та ін.

Восени 1916 – в першій половині 1919 рр. до міста прибуло майже 20 професорів і доцентів з Києва, Харкова, Львова, Одеси, Катеринослава, Ніжина й інших міст.

Також університет сприяв поширенню освіти в краї, давав змогу прилучитися до знань української молоді. Цьому сприяло, зокрема, функціонування при університеті гімназії для дорослих (директором якої був І. Огієнко) і курсів українознавства. 4 липня 1920 р. відбувся її перший випуск. Гімназія утримувалася державним коштом. В університеті вчилися студенти з усієї України. Майже 1,5 тисячі студентів (у 1919 р.) представляли Поділля, Галичину, Волинь, Харківщину, Катеринославщину та інші регіони. Принісши з собою регіональний колорит української духовної культури, вони яскраво, самобутньо демонстрували його під час студентських музично-літературних вечірок, на які, крім професури, запрошувано молодь.

Частими були заходи, присвячені роковинам видатних українських письменників, які збирали величезну аудиторію.

І. Огієнко залишив яскравий, незабутній слід у царині культурно-просвітницького життя Кам’янця. Він був пристрасним пропагандистом української мови у місті, в якому переважало російськомовне населення. І. Огієнко викладав курс української мови на п’яти факультетах новоствореного університету, виступав перед робітниками і вояками, волосними інструкторами. Особливо турбувався про українську вимову слов’янського тексту духовними особами в церковних відправах. Саме про це йшлося у його лекціях для священників УПЦ. Темами його виступів були також проблеми відродження української Церкви, деякі аспекти культури східних слов’ян тощо.

Як ректор він дозволяв усім зацікавленим кам’янчанам відвідувати вступні лекції професорів і доцентів, які проводилися на початку кожного семестру в університеті. На такій лекції про українську мову, виголошеній І. Огієнком 1 листопада 1919 р., побувало багато відомих людей Кам’янця-Подільського.

Будучи міністром освіти, він дбав про обов’язкову початкову освіту, домігся того, що кожен роковини народження Т. Шевченка ставали справжнім святом української культури в усіх школах. Ставши офіційно уповноваженим представником

уряду УНР під час польської окупації Поділля, І. Огієнко не залишав поза увагою сферу освіти й культури. Так, він сприяв фінансуванню студентського журналу “Нова думка”, державного театру, учителів, шкіл, комісій з підготовки словників і перекладу Святого Письма українською мовою, дбав про укомплектування університетської бібліотеки, збагачення музею мистецтва.

І. Огієнко домігся організації університетської друкарні. Тут друкувалися лекції викладачів, які використовувалися як навчальні посібники, та періодичні видання. Сам ректор був взірцем наукової продуктивності. У 1919 р., крім курсу лекцій, він опублікував чимало важливих праць, які були відразу підхоплені молодими кадрами інтелігенції, – “Вчімося рідної мови. Нариси про мову українську” (2-ге вид.), “Український правопис, його історія і закони”, “Рідна мова в українській школі” (2-ге вид.), “Історична хрестоматія української мови. Зразки нашої мови з найдавніших часів”, “Відродження української Церкви”. У 1920 р. Кам’янець-Подільське земство випустило другим виданням “Головніші правила українського правопису” І. Огієнка.

Викладачі університету здійснювали значну культурно-освітню роботу. Правління вузу влаштувало безплатні науково-популярні лекції. Так, у червні 1919 р. професор В. Біднов виступив з лекцією про історію України, доцент П. Клепатський – про історію української літератури, доцент Л. Білецький – про українську націю, Н. Косенко – про політичні партії, професор І. Огієнко – про українську мову, професор П. Клименко – про історію українського літературного процесу в Україні, доцент М. Драй-Хмара – про слов’янознавство і відродження української нації⁷.

Відзначаючи заслуги І. Огієнка на ниві української просвітницької роботи”, “Просвіта” с. Жванець Кам’янецького повіту і Подільське історико-археологічне товариство обрали його своїм почесним довічним членом.

Професорський гурток, окремі доценти редагували місцеві українські газети – “Життя Поділля”, “Україна”, “Новий шлях”, “Трудовий шлях”, “Наш шлях” і інші, які інформували про життя українського народу і держави, розповідали про збройну боротьбу в Україні 1918–1920 рр., про труднощі та проблеми подолян тощо.

Університет у 1919–1920 рр. видав десятки підручників, курсів лекцій своїх викладачів, п’ять томів “Записок”, чотири номери студентського науково-літературного часопису “Нова думка”, кілька номерів місячника “Нове життя”, який належав спілці службовців закладу⁸.

Вищій школі Кам’янця приділяла значну увагу українська інтелігенція. Відкриття, перша і друга роковини університету збирали тисячі людей міста, краю, різних регіонів України, передусім учителів, громадських діячів, священиків. У жовтні 1918 р. на ім’я ректора надійшло 1400 вітальних адрес і телеграм. Високі церковні особи Поділля з нагоди відкриття університетського закладу відправили Боже-ственну Літургію, організували Хресний хід⁹.

Відрізаний від великих культурних центрів воєнними битвами, університет довгий час залишався чи не єдиним в Україні осередком і полем професійної культурно-освітньої діяльності багатьох відомих представників української професури, закладом стабільної підготовки кадрів національної інтелігенції. Ліквідація його 9 січня 1921 р. негативно позначилася на масштабах національно-культурної праці Поділля та й всієї України.

Згадувана О. Пащенко відзначала: “Коли б так само, як будувався цей університет, будували були й цілу Українську Державу всіма силами нації, – від найбільших починаючи, а найменшими кінчаючи, – вона б повстала була міцна й світла... Ректор І. Огієнко зумів не тільки всіх притягнути до праці, але й запалити всіх нас святою думкою, що це праця наша, що це завдання нашого життя, що це наша найкраща мрія, для здійснення якої варто й життя своє віддати...”¹⁰. Можна стверджувати, що це був водночас і прояв української державності, вияв стримуваної віками творчої енергії народу, його бажання мати свої школи, науку взагалі.

Ievhenia Sokhats'ka. Cultural-educational activity of Ivan Ohienko in Kamianets-Podilskyi (1918–1920)

The author describes selfless activities of enlightener, scholar, rector of Kamianets-Podilskyi university for the unification of Ukraine. She demonstrates his role in institutionalization of the system of Ukrainian education in the turbulent years of Ukrainian state formation.

Key words: Ivan Ohienko, Ukrainian science, Kamianets-Podilskyi university, enlightenment activity.

¹ Рідна нива на 1973 рік. – Вінніпег, 1973. – С. 98.

² Там само. – С. 101–102.

³ Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 5 (14). – С. 340.

⁴ Там само. – С. 343.

⁵ Там само. – 1935. – Кн. 8. – С. 521.

⁶ Там само. – 1936. – Кн. 5 (14). – С. 676.

⁷ Подольский край. – 1919. – 28 июня.

⁸ Наш шлях. – 1920. – 24, 26 лютого; 10 березня; 27 квітня; Слово. – 1920. – 13 листопада.

⁹ Голос Подольской церкви. – 1918. – 14/27 октября.

¹⁰ Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 5 (14). – С. 676.